



## سازمان‌های غیردولتی در تنگنای حقوق بشر



سعید جباری

□ از سال ۱۳۷۳ وضعیت حقوق بشر در کمیسیون حقوق بشر سازمان ملل بررسی شد  
□ ایران عضو ۴ کنوانسیون بین‌المللی در زمینه حقوق بشر است

اشاره: وقتی در اجلاس جهانی توسعه پایدار در ژوهانسبورگ از رابطه توسعه با مفاهیم جدید حقوق بشر سخن به میان آمد می‌شد پیش‌بینی کرد که نقش سازمان‌های غیردولتی (NGO) بیش از گذشته مورد توجه قرار خواهد گرفت چرا که امروزه توسعه پایدار آن نوع حقوق بشر را می‌طلبد که فقط به آزادی انسان‌ها، آزادی بیان، نفی شکنجه، آزادی احزاب و... توجه نداشته باشد بلکه حقوق اولیه انسان را مثل تغذیه، بهداشت، رفع فقر، بیمه، بازنشستگی و رفاه را نیز مورد توجه قرار دهد. بنابراین NGO مفهومی است که در چارچوب نظارت و پیگیری موضوع این حقوق در عرصه جامعه اهمیت می‌یابد. در کشورهای جهان سوم یا در حال توسعه از جمله ایران گذار به شرایط نوین جامعه صنعتی، تحولات و شکاف‌های بزرگی را به وجود آورده که نظام کهنه اجتماعی را در معرض بحران قرار داده است. به خصوص آنجا که این جامعه می‌خواهد به پدیده‌های مدنی جوامع توسعه یافته دسترسی پیدا کند، با ساخت یا فرهنگ غیر قابل تغییری مواجه می‌شود که به سختی می‌توان انتظار تغییر یک پارچه آن را داشت. سازمان‌های غیردولتی در ۶ سال گذشته در ایران رشد و فعالیت خوبی داشته‌اند



اعلامیه‌ی جهانی حقوق بشر در دهم دسامبر سال ۱۹۴۸ میلادی (۱۳۲۷/۹/۱۹) به تصویب مجمع عمومی سازمان ملل متحد رسید. براساس اولین ماده این میثاق بین‌المللی حقوق بشری، تمام افراد آزاد به دنیا می‌آیند و از لحاظ حیثیت و حقوق با هم برابرند. همه دارای عقل و وجدان می‌باشند و باید نسبت به یکدیگر با روح برادری رفتار کنند. اگر چه اصل عدم مداخله در امور ذاتی متعلق به صلاحیت ملی کشورها و ضمانت‌دار نبودن نحوه مواجهه با ناقضان مواد این اعلامیه، اجرای کامل مفاد حقوق بشر را تا امروز از سوی بعضی کشورها معلق کرده است. این اعلامیه علی‌رغم اهمیت تاریخی و سیاسی خود به تنهایی از نظر حقوق دانان از اعتبار حقوقی برخوردار نیست زیرا نه تضمین‌هایی به نفع فرد در بر دارد و نه ضمانت اجرایی علیه کشورها. میثاق بین الملل حقوق بشر و پروتکل آن درباره حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی "و حقوق مدنی و سیاسی" در دسامبر ۱۹۶۶ به تصویب مجمع عمومی رسیدند. ایران در سال ۱۳۴۷ شمسی در پارلمان خود قرارداد بین‌المللی از میان بردن تبعیض نژادی را تصویب کرد. اعلامیه جهانی حقوق بشر

بشر را تا امروز از سوی بعضی کشورها معلق کرده است. این اعلامیه علی‌رغم اهمیت تاریخی و سیاسی خود به تنهایی از نظر حقوق دانان از اعتبار حقوقی برخوردار نیست زیرا نه تضمین‌هایی به نفع فرد در بر دارد و نه ضمانت اجرایی علیه کشورها. میثاق بین الملل حقوق بشر و پروتکل آن درباره حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی "و حقوق مدنی و سیاسی" در دسامبر ۱۹۶۶ به تصویب مجمع عمومی رسیدند. ایران در سال ۱۳۴۷ شمسی در پارلمان خود قرارداد بین‌المللی از میان بردن تبعیض نژادی را تصویب کرد. اعلامیه جهانی حقوق بشر

توسط کمیسیون حقوق بشر وابسته به شورای اقتصادی و اجتماعی سازمان ملل متحد تهیه و تدوین و تسلیم مجمع عمومی شده بود. کمیسیون حقوق بشر از مهمترین نهادهای ملل متحد در زمینه حقوق بشر است که از سوی شورای اقتصادی اجتماعی تاسیس شد و مقرر آن در ژنو قرار دارد. این کمیسیون هر سال به مدت ۶ هفته برگزار می‌شود و فعالیت خود را در کنار نمایندگان دولت‌ها پی‌گیری می‌کند.

و برای ارایه گزارش به کمیسیون حقوق بشر و مجمع عمومی ملل متحد نماینده ویژه‌ای در نظر گرفت. بر این اساس، هر سال گزارش این نماینده ویژه به کمیسیون حقوق بشر و کمیته سوم مجمع عمومی تقدیم شده و به دنبال هر یک از این گزارش‌ها قطعنامه‌ای در این کمیسیون و در مجمع عمومی به تصویب رسیده است طی سالیان گذشته تا آذرماه سال ۸۰ تنها در مجمع عمومی و فقط در ۳ سال یعنی سال‌های ۱۹۸۹، ۱۹۹۰ و ۱۹۹۱ قطعنامه‌ای که علیه ایران به رای گذاشته شده تصویب نگشته و در تمام موارد دیگر، این قطعنامه تصویب شده است.

آن طور که اسناد ملی کشورمان نشان می‌دهد ایران تاکنون به ۴ کنوانسیون بین‌المللی اصلی در زمینه حقوق بشر پیوسته است؛ "میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی"، "میثاق بین‌المللی حقوق اجتماعی،

اقتصادی و فرهنگی"، "کنوانسیون بین‌المللی رفع کلیه اشکال تبعیض نژادی" و "کنوانسیون حقوق کودک" که طبق قوانین متعهد به اجرای مفادشان شده است. آن طور که رییس اداره حقوق بشر وزارت امور خارجه به عنوان هماهنگ کننده و تدوین گزارش‌های ادواری می‌گوید آخرین گزارش ایران درباره میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی در سال ۱۳۷۰ و آخرین گزارش‌ها به کنوانسیون دیگر نیز به ترتیب در سال‌های ۱۳۷۳ - ۱۳۷۸ و ۱۳۷۹ به کمیته‌های مربوطه ارائه شده است. کمیته‌های این ۴ میثاق بین‌المللی براساس تعهد ایران هر ۵، ۲ و ۵ سال گزارش‌های ملی ما را درباره اجرای مفاد این کنوانسیون‌ها دریافت می‌کنند.

آنطور که جواد زرین دست در بررسی تطبیقی قوانین اساسی قبل و بعد از انقلاب با اعلامیه حقوق بشر در سال ۱۳۷۷ اعلام می‌کند ۱۷ اصل مشترک در دوره پس از انقلاب بین اعلامیه جهانی حقوق بشر و قانون اساسی ایران وجود دارد که با یکدیگر مطابقت کامل دارند در حالی که در دوره پیش از انقلاب ۱۳۵۷ این اصول صرفاً در ۲ مورد خلاصه شده بود. برابری حقوق و مساله آزاد به دنیا آمدن -

منع تبعیض - منع شکنجه - برابری در مقابل قانون و برخورداری از حمایت قانون - رجوع به محاکم برای به دست آوردن حقوق - منع توقیف حبس یا تبعید بی‌جهت - رسیدگی به دعاوی در دادگاه مستقل - بی‌گناهی تا قبل از اثبات جرم - منع مداخله در زندگی خصوصی و مکاتبات - حق زناشویی و تشکیل خانواده با رضایت طرفین - حق مالکیت و منع لغو خودسرانه آن - آزادی فکر و مذهب - حق تشکیل جمعیت‌ها و



منع اجبار به شرکت در اجتماعات - مشارکت در امور کشور - حق سلامتی و رفاه، خوراک، مسکن، بهداشت، بیکاری، بیماری، پیری، بیوه‌گی و حمایت از مادران و کودکان - حق برقراری نظم برای حفظ آزادی‌های اجتماعی و بین‌المللی - حق جامعه بر فرد و استفاده از حقوق و آزادی‌ها در محدوده قانون از اصول مشترک این دو قانون ملی و بین‌المللی هستند.

### نهادهای مروج حقوق بشر

غیر از گزارشگران ویژه یا ادواری حقوق بشری و موضوعی سازمان ملل و کمیته حقوق بشر یا اتحادیه اروپا که هر از گاهی وارد مرزهای ایران شده و به جمع آوری اطلاعات لازم خود می‌پردازند نهادهای دیگری سال هاست که با ماهیت ایرانی در داخل کشور مشغول فعالیت در این زمینه‌ها هستند. به عقیده بسیاری از مسئولان یا کارشناسان گزارش‌های نهادهای بین‌المللی و خارجی حقوق بشر اغلب رنگ و بوی سیاسی دارد و ناقص محسوب می‌شود و از طرف دیگر به خاطر ورود یک نهاد خارجی به حریم استقلال و حاکمیت یک کشور،

مورد بی‌توجهی قرار می‌گیرند و ضمانت اجرایی برای تحقق دستورات این گزارش‌ها وجود ندارد. اما سازمان‌های داخلی حقوق بشری با توجه به قرار گرفتن‌شان در داخل مرزهای ایران، ضمن آن که تحت نظر قوانین جزایی ما فعالیت می‌کنند در عین حال آشنایی بیشتری با وضع کشور داشته و کمتر به تحریف واقعات می‌پردازند. البته نکته قابل توجه این است که اولاً این سازمان‌ها قدرت اجرایی و توان نظارتی کمتری دارند ضمناً در معرض فشار و آسیب‌های بیشتری قرار دارند.

دکتر کوروش کاکوان عضو کمیسیون سابق حقوق بشر کانون وکلای دادگستری در هنگام احیای مجدد کمیسیون حقوق بشر این کانون می‌گوید: پیش از پیروزی انقلاب کمیسیون حقوق بشر با حضور افرادی از جمله علی شهینزاده گودرزی (بعدها اسدالله مبشری)، احمد صدر حاج سید جواد، عبدالکریم ابزاری، بهمن

کشورز و من تشکیل شد که با شتاب گرفتن روند چیره‌گی انقلاب کار فراگیرتر شد. علاوه بر دریافت شکایات و دادخواهی‌های اشخاص و جمعیت‌ها و سازمان‌های درگیر در سرنوشت انقلاب و انجام پژوهش‌ها، نمایندگان نیز به مناطق مورد نیاز از جمله رفسنجان و گرگان رهسپار شدند و پس از آن نیز فعالیت‌های این کمیسیون تا پایان نخستین سال جنگ تحمیلی ادامه یافت.

در حال حاضر نیز کمیته حقوق بشر کانون وکلای دادگستری مرکز مجدداً احیا شده و این کمیته از فروردین ۱۳۸۳ آغاز به کار کرده و تمدادی از وکلای دادگستری به انتخاب هیات مدیره کانون به عضویت آن در آمدند. ظاهراً قرار است حوزه پیگیری این کمیسیون مربوط به امور ناظر به حقوق بشر در حوزه قضایی و حیطه دادرسی منصفانه باشد. به عبارتی ابزار اجرایی و ضمانت اجرایی محکمی در اختیار کمیسیون حقوق بشر کانون وکلا وجود ندارد. این نکته را دکتر حسین عسگری راد عضو فعال این مرکز می‌گوید و تصریح می‌کند: عمده فعالیت‌مان جنبه استفاده از ابزار قانونی و بعد علمی و ترویجی دارد. پس یک کمیسیون کاملاً آزاد که در تمام ابعاد حقوق

اجتماعی فعالیت می کند در اینجا مطرح نیست. چرا که این کمیسیون وابسته به کانون و کلاست و در حدود قوانین ناظر به حوزه وکالت و استقلال کانون می تواند حرکت کند. بنابراین به خاطر نداشتن شخصیت حقوقی مستقل و صنفی بودن نهاد کانون و کلاو حریم صنفی، با محدودیت های بیشتری مواجهیم. هزینه های مالی نیز از طریق وجود کانون و کلا تامین خواهد شد.

بررسی کلان شبکه سازمان ها و نهادهای موجود مرتبط با حقوق بشر در کشور نشان می دهد این ارگان ها به چند دسته آموزشی و پژوهشی، دولتی، ملی و بین المللی قابل تقسیم هستند. مرکز مطالعات حقوق بشر دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، کرسی حقوقی بشر صلح و دموکراسی دانشگاه شهید بهشتی، مرکز مطالعات حقوق بشر دانشگاه شیراز و مرکز مطالعات حقوق بشر دانشگاه مفید قم نهادهایی هستند که به ترتیب در دی ماه ۱۳۷۹، ۱۳۷۶، ۱۳۸۰/۱/۲۲ و ۱۳۷۸ تأسیس شده اند و در حوزه تحقیق، تألیف و ترجمه متون حقوق بشری، همکاری با سازمان ها و موسسات علمی، پژوهشی داخلی و بین المللی در مورد حقوق بشر، برگزاری دوره های خاص آموزشی، تشکیل همایش های علمی، انتشار نتایج همایش و مطالعات، اعزام دانشجوی برای شرکت در کارگاه های آموزشی، بررسی مقررات و سیاست های جاری کشورها و ... مشغول فعالیت هستند. کمیسیون حقوق بشر اسلامی و کمیته ملی حقوق بشر دوستانه نیز از جمله نهادهای ملی هستند که در سال ۱۳۷۳ به عنوان شخصیت حقوقی نامحدود و در سال ۱۳۷۶ به عنوان موسسه ای خیریه و غیرانتفاعی و دارای شخصیت حقوقی مستقل تشکیل شدند. ضرورت وجود مقررات بشر دوستانه ناظر بر مشکلات و آسیب های ناشی از مخاصمات مسلحانه بین المللی و غیربین المللی جهت محدود کردن طرفین مخاصمه در انتخاب و استفاده از ابزار و شیوه های جنگی منجر به ایجاد این کمیته های ملی حقوق بشر دوستانه در بسیاری از کشورها از جمله ایران شده است. کمیسیون حقوق بشر اسلامی که در انتهای تاریخ پارکینگ "دوما" مستقر است و به شکل استیجاری محلی برای پیگیری موارد نقض حقوق بشر در کشور

می باشد از بنو تاسیس به خاطر نقش آیت الله یزدی در تاسیس آن زیر نظر قوه قضاییه همواره مورد شبهه قرار داشته است. اینک این کمیسیون اعلام می کند که تا سال ۸۲ هیچ بودجه رسمی نداشته و از طریق کمک های جذب شده، حقوق تعداد محدود نیروهای دبیرخانه خود را پرداخت کرده است.

حتی کمیسیون حقوق بشر اسلامی علی رغم جدیت و جایگاه رسمی خود برای نظارت و کسب اطلاعات راجع به موارد نقض حقوق بشر در دستگاه قضایی دچار مانع بوده است.

اداره حقوق بشر و زنان وزارت امور خارجه و کمیته حقوق بشر کمیسیون اصل ۹۰ مجلس شورای اسلامی ۲ نهاد دولتی دیگری هستند که در سال های ۱۳۷۰ و ۱۳۸۱ تاسیس شدند. رییس اداره حقوق بشر وزارت خارجه می گوید: مکاتبات و مراسلات مختلفی از سوی ساز و کارهای حقوق بشری سازمان ملل و نمایندگان و گزارشگران کمیسیون های حقوق بشر و سازمان های مختلف غیردولتی منافع حقوق بشر و شخصیت های سیاسی پارلمانی و دانشگاهی به طور مستقیم یا از طریق نمایندگان کشور در خارج واصل می گردد. که وزارت امور خارجه به عنوان هماهنگ کننده تدوین گزارش های ادواری این امور را پیگیری می کند.

در کنار این ارگان های دولتی علی رغم آن که در سال ۸۰ ستاد حقوق بشر قوه قضاییه برای رسیدگی به اعتراضات و ایرادات اشخاص به نقض حقوق بشر تشکیل شد شاهدیم که اولین جلسه این ستاد در تهمین روز تیرماه سال ۸۳ با حضور رییس قوه قضاییه تشکیل می شود. رئیس قوه قضاییه آن طور که در جلسه ستاد تأکید می کند موضوع حقوق بشر به عنوان وسیله ای برای اعمال فشار سیاسی مورد استفاده قرار گرفته است.

همچنین معاونت بین الملل قوه قضاییه نیز از جمله دستگاه های دیگری بود که در سال ۱۳۸۲ با ریاست دکتر جواد لاریجانی دیدارهای مختلفی را با نمایندگان هیات های اروپایی و حقوق بشری در حوزه های مختلف پشت درهای بسته انجام داده است. یکی از موفق ترین بخش هایی که در حوزه حقوق بشر ایران رشد چشمگیری داشته، شبکه سازمان های غیردولتی است که از انجمن ها و

اعضای مختلفی تشکیل شده است سازمان دفاع از قربانیان خشونت (برای دفاع از حقوق سلب شده قربانیان مسایل سیاسی و اجتماعی - در سال ۱۳۷۶)، انجمن ملی حمایت از حقوق کودکان، انجمن حمایت از حقوق بشر زنان، جمعیت حقوق دانان ایرانی مدافع حقوق بشر، کانون مدافعان حقوق بشر، موسسه مطالعات و تحقیقات زنان، جمعیت زنان مسلمان حقوقدان، جمعیت حمایت از حقوق خانواده، جمعیت آفتاب، شبکه ارتباطی سازمان های غیردولتی زنان و ... از دیگر نهادهای غیردولتی هستند که در قالب فرهنگی، آموزش و بشری، برپایی راهپیمایی ها و دیگر ساز و کارهای حقوقی اقدام می کنند.

کانون مدافعان حقوق بشر که هنوز اصلاحات اساسنامه آن از سوی کمیسیون ماده ۱۰ احزاب تأیید نشده ولی به رسمیت شناخته شده از جمله انجمن های حقوقی است که در موارد مهم نقض حقوق بشر حداقل بیانه هایی را صادر کرده است. گزارش درباره عملکرد نظام در سال ۸۲، بیانه درباره حذف میدان نقش جهان از آثار فرهنگی بین المللی، گزارش زلزله بیم الحاق به کنوانسیون منع شکنجه، انتخابات و مشخصات یک انتخابات صحیح، بیانه درباره محکومیت زرافشان، دادخواه و سلطانی، درخواست ملاقات با هیات های اعزامی حقوق بشری خارجی از وزارت خارجه و ... از جمله اقدامات این جمعیت بوده است. سیف زاده عضو مؤسس این کانون می گوید: تاکنون فقط حدود ۷۰ پرونده سیاسی را به طور رایگان وکالت کرده ایم و قرار داریم که درباره نقض حقوق شهروندان به آنها مجاناً مشاوره و راهنمایی بدهیم.

وی درباره مشکل نظارت انجمن های غیردولتی حقوق بشری و موارد نقض حقوق بشر می گوید: وقتی گفتند در زندان ها باز است که نظارت انجام شود مشخص بود در حد شعار باقی خواهد ماند چون ما حتی در ملاقات با موکلین سیاسی و مطبوعاتی خود در زندان مشکل داریم. در تمام موارد اعزام هیات های خارجی به ایران هم از وزارت خارجه تقاضای ملاقات کردیم که حتی برای یک بار هم این درخواست ما پذیرفته نشد.